

คำนำ

พิมพ์ครั้งที่ 1

กระบวนวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ซึ่งมีชื่อรหัสว่า HI 322 เป็นวิชาบังคับเลือกของนักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์และศึกษาศาสตร์ ตลอดจนเป็นวิชาเลือกของคณะต่าง ๆ ด้วย วิชานี้เป็นการศึกษาถึงลักษณะ ชีวิตความเป็นอยู่ ในด้านการทำมาหากินของราษฎรไทยในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

เนื้อหาของกระบวนวิชานี้แบ่งออกเป็น 4 ตอนใหญ่ ๆ ด้วยกัน ตอนที่ 1 เป็นเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยสุโขทัย ตอนที่ 2 เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยอยุธยา ตอนที่ 3 เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยธนบุรี และตอนที่ 4 เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื้อหาในแต่ละตอน โดยเฉพาะตอนที่ 1, 2 และ 4 นั้น ผู้เขียนได้วางโครงสร้างของเนื้อหาเป็นทำนองเดียวกันสอดคล้องกันทั้งหมด กล่าวคือ ในส่วนแรกของเนื้อเรื่องเป็นการกล่าวถึงสภาพการปกครอง สังคม และปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพ ซึ่งได้แก่ที่ดิน และแรงงาน ส่วนกลางก็เป็นการกล่าวถึงอาชีพต่าง ๆ ของราษฎรไทย ซึ่งได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำ ทำป่าไม้ เก็บของป่า ล่าสัตว์ ชุดแร่หาแร่ร้อนแร่ และการค้าขาย ซึ่งในส่วนนี้จะมีรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะการทำมาหากิน แหล่งทำมาหากิน ตลอดจนนโยบายของผู้ปกครองที่มีต่อการประกอบอาชีพของชาวไทยในยุคนั้น ๆ ไว้ด้วย สำหรับส่วนท้ายของเนื้อหาเป็นการกล่าวถึง การคลังของอาณาจักร ซึ่งหมายถึงที่มาของรายได้ การจัดเก็บผลประโยชน์รายได้ต่าง ๆ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในการจัดเก็บรายได้ให้มีประสิทธิภาพขึ้นในยุคนั้น สำหรับตอนที่ 3 ที่ว่าด้วยเศรษฐกิจสมัยธนบุรีนั้น เป็นตอนที่มีเนื้อหาสั้นมาก เพราะเป็นช่วงเวลาประวัติศาสตร์เพียง 15 ปี และที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ข้อมูลทางเศรษฐกิจก็มีไม่มากนัก จึงทำให้มีเนื้อหาสั้นกว่าตอนอื่น ๆ

อนึ่ง ในแต่ละบทย่อยของแต่ละตอน ผู้เขียนได้ทำบทสรุปและคำถามท้ายบทไว้ด้วย ในส่วนท้ายของทุกบท ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการให้นักศึกษาที่ไม่อาจมาฟังคำบรรยายในชั้นเรียนสามารถศึกษาด้วยตนเอง ทำความเข้าใจกับเนื้อหาและฝึกหัดตอบคำถามด้วยตัวเองได้ พร้อมกันนั้นก็จัดทำเชิงอรรถไว้ท้ายบท หนังสืออ้างอิงไว้ท้ายตอน และอภิธานศัพท์ไว้ส่วนท้ายสุดของเล่ม เพื่อเป็นการเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนวิชานี้ให้แก่นักศึกษาอีกด้วย

ในการเรียบเรียงตำราเล่มนี้ ผู้เขียนใช้เวลาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเป็นเวลาหลายปี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของชาวไทยในอดีต เป็นข้อมูลที่หา

ยากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครองและสังคม ผู้ที่คุ้นเคยกับการค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ไทยย่อมทราบตระหนักดีว่า การบันทึกเรื่องราวในอดีตแทบทั้งหมด โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้มักเป็นเรื่องราวของพระราชวงศ์แทบทั้งสิ้น ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับราษฎรนั้นมีน้อยมาก ฉะนั้นผู้เขียนต้องอาศัยข้อมูลโดยอ้อมเป็นส่วนมาก ได้แก่ สารระโนดฉบับกฎหมาย บันทึกของชาวต่างชาติเป็นอาทิ ส่วนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ยุคหลัง ๆ หาง่ายและสะดวกกว่ามาก เพราะยังมีเอกสารปฐมภูมิเก็บรวบรวมไว้เป็นจำนวนมากที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้ผู้เขียนก็ได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาเสนอในงานตำราเล่มนี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในการเรียบเรียงตำราเล่มนี้ ก็คงจะหลีกเลี่ยงข้อบกพร่องไปไม่ได้ ผู้เขียนจึงขอรับความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกประการ และยินดีรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน ส่วนความดีของหนังสือเล่มนี้ หากจะมีอยู่บ้าง เหนือสิ่งใดผู้เขียนขอถวายเป็นพหูบุชา รัชมงกุฎา สังฆบุชา ในลำดับต่อมาขออุทิศให้แด่บิดา มารดา ตลอดจนครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม และขออุทิศเป็นพิเศษสำหรับศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว ผู้ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์แก่ผู้เขียนมาโดยตลอด จึงขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นไว้ในโอกาสนี้ด้วย

ประภัศร บุญประเสริฐ

คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

กท. 10240

คำนำ

พิมพ์ครั้งที่ 3

วิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย (HI 322) เป็นวิชาที่กำหนดขึ้นในหลักสูตรของภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในฐานะวิชาบังคับเลือกของนักศึกษาที่เรียนประวัติศาสตร์เป็นวิชาเอก และในปีการศึกษา 2542 ได้เพิ่มฐานะให้เป็นวิชาบังคับเลือกของนักศึกษาที่ต้องการเรียนวิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาโทท่องเที่ยวอีกด้วย

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ผู้เขียนได้ตรวจทานแก้ไขและเพิ่มเติมเนื้อหาในประวัติศาสตร์ที่ยังขาดตกบกพร่องอยู่ ผู้เขียนขอขอบพระคุณผู้ที่ทักท้วงและผู้ให้ข้อมูลแก่ผู้เขียนในการปรับปรุงมาในโอกาสนี้ด้วย

ประภัสสร บุญประเสริฐ

คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง
กท 10240

คำนำ

พิมพ์ครั้งที่ 4

วิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย (HI 322) เป็นวิชาที่กำหนดขึ้นในหลักสูตรของภาค
วิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในฐานะวิชาบังคับเลือกของ
นักศึกษาที่เรียนประวัติศาสตร์เป็นวิชาเอก และในปีการศึกษา 2542 ได้เพิ่มฐานะให้เป็นวิชา
บังคับเลือกของนักศึกษาที่ต้องการเรียนวิชาโทประวัติศาสตร์เพื่อท่องเที่ยวอีกด้วย

ในการพิมพ์ครั้งนี้ไม่มีการปรับปรุงแก้ไขแต่อย่างใด เนื่องจาก รศ. ประภัศร บุญประเสริฐ
ผู้แต่งตำราได้ถึงแก่กรรมเมื่อปลายปี 2546 อย่างไรก็ตาม คงจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขใน
โอกาสต่อไป

อาจารย์ผะอับ จิ่งแสงสถิตย์พร
หัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง

บทนำ

ความสำคัญของเนื้อหาวิชา

การทำมาหากินของชาวไทยในอดีตอันยาวนานตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นข้อปัญหาที่อยู่ในความสนใจของนักวิชาการและนักการศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะข้อมูลที่จะให้ภาพเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตทางด้านนี้มีน้อยมาก แม้จะมีหนังสือทางวิชาการผลิตออกสู่ตลาดหลายเล่ม แต่ก็ยังไม่มีเล่มใดที่จะเสนอภาพการทำมาหากินของชาวไทยในอดีตทั้งยุคสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ได้สมบูรณ์ดีนัก ด้วยเหตุนี้หนังสือเล่มนี้จึงเป็นการแสดงออกถึงความเพียรพยายามที่จะเสนอภาพการประกอบอาชีพของชาวไทยในอดีตให้มากที่สุด และให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงที่สุดเท่าที่จะทำได้

วัตถุประสงค์

เพื่อให้นักศึกษาได้เห็นภาพประวัติศาสตร์ชาติไทยอีกด้านหนึ่ง คือ ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมีสภาพที่แตกต่างไปจากภาพของประวัติศาสตร์ทางการเมือง และประวัติศาสตร์ทางสังคม ที่ได้เคยศึกษามา นักศึกษาจะเห็นว่า ชาวไทยสมัยก่อนดำเนินชีวิตกันอย่างไร เช่น เขาเหล่านั้นทำนา ทำสวน ทำไร่ หรือทำมาค้าขายกันอย่างไร และในการดำรงชีวิตของเขาเหล่านั้นให้ความสำคัญกับสิ่งใด ผูกพันกับลักษณะเศรษฐกิจประเภทใด นอกจากนั้นยังทำให้ทราบว่า เขาเหล่านั้นได้รับความคุ้มครองทางเศรษฐกิจจากผู้ปกครองประการใดบ้าง เช่นนี้เป็นต้น

ขอบเขตของการศึกษา

เนื้อหานี้จะครอบคลุมการทำมาหากินของชาวไทยในทุก ๆ อาชีพเท่าที่โอกาสและเอกสารจะอำนวย และครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่ยุคสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ แต่สำหรับยุครัตนโกสินทร์สมัยหลัง ๆ นั้นได้กล่าวไว้แต่เพียงสังเขป ทั้งนี้เพราะมีนักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ได้เขียนเอาไว้เป็นจำนวนมากแล้ว

ประโยชน์ที่นักศึกษาจะได้รับ

ประการแรก เห็นภาพการทำมาหากินของชาวไทยในอดีตอย่างชัดเจนว่า ในอดีตนั้น เขาเหล่านั้นประกอบอาชีพอะไรกันบ้าง และแต่ละยุคแต่ละสมัยมีความแตกต่างหรือคล้ายคลึงกันประการใด

ประการที่สอง นักศึกษายังได้มีโอกาสพิจารณาถึงปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตของคนไทยในสมัยนั้น ๆ ว่า มีปัญหาประการใดและทางผู้ปกครองได้ให้การช่วยเหลือสนับสนุนประการใดบ้าง เพื่อจะได้นำข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาพิจารณาเทียบเคียงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ว่าเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร และควรจะแก้ไขไปในทำนองใด เช่น ปัญหาชาวนา เป็นต้น

ประการที่สาม นักศึกษาสามารถมองเห็นการวิวัฒนาการของสถาบันทางเศรษฐกิจบางประการ ที่ยังใช้มาจนปัจจุบัน ว่า มีความเป็นมาอย่างไร เช่น เรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน เรื่องการค้า และระบบภาษีอากร เป็นต้น

ประการที่สี่ นักศึกษาจะได้ทราบถึงสถาบันทางเศรษฐกิจบางประการที่ได้มีความสำคัญในอดีต แต่ได้เสื่อมและยกเลิกไปแล้ว เช่น การค้าสำเภา เรื่องส่วย พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าภายในทางภาคเหนือ หรือเรื่องเจ้าภาษีนายอากร เป็นต้น

วิธีการเรียบเรียง

หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงโดยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ โดยอาศัยเอกสาร เอกสารที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) อาทิ จดหมายเหตุพระราชหัตถเลขา สนธิสัญญา กฎหมาย ประกาศ พระราชบัญญัติต่าง ๆ ส่วนเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่หนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ รวมทั้งวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ

ในการเรียบเรียงตำราเล่มนี้ ผู้เขียนได้ใช้รูปภาพและตารางประกอบเรื่องบ้างตามสมควร ด้วยมีจุดประสงค์ที่จะให้นักศึกษาที่มีความเข้าใจและใกล้ชิดเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เพื่อให้นักศึกษาและผู้อ่านเข้าใจในการอ้างอิงหลักฐาน ผู้เขียนจึงขอชี้แจงว่า ห.ส.ช. เป็นตัวย่อของ หอสมุดแห่งชาติ และคำว่า ห.จ.ช. เป็นตัวย่อของ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำหรับภาษาอังกฤษ ตัวย่อ J.S.S. หมายถึง Journal of the Siam Society ซึ่งเป็นวารสารของสยามสมาคม